

Néhány adat a térképek titkosításának történetéből

Papp-Váry Árpád

A törökök balkáni és észak-afrikai előrenyomulása veszélyeztette a távol-keletről érkező fűszerek importját, az Ázsián átvezető ún. Selyemúton. A fűszerek pedig fontosak voltak a húsételek tartósításához. Új útvonalat csak a tengereken lehetett kialakítani. Ennek érdekében megindultak a felfedezőutak.

Egy portugál herceg, később „Tengerész” jelzővel megkülönböztetett Henrik (1394–1460) Portugália Atlanti-óceánra néző délnyugati csücskén, Sagres városában navigátoriskolát, hajóépítő műhelyt alapított. Innen indította hajóit Afrika megkerülésére. Tengerész Henrik nem akarta, hogy a felfedező utakon nyert információkról és az újonnan felfedezett területek térképeiről a vetélytárs országok tudomást szerezzenek, ezért 1420-ban életre hívta a világ első zárt térképtárát. Ide gyűjtötték be az új területekről készült és titkosnak minősített térképeket. Ezeket csak a király által meghívott, megbízhatónak ítélt szakemberek láthatták és használhatták fel újabb térképek készítéséhez.

A szakemberek körébe tartozott Kolumbusz fivére, aki a Jóreménység fokáról érkezett első híradások után megszökött és elkészítette a világ első ismert torzított térképét, bátyja dél helyett nyugati irányba tartó útjának támogatására.

A térképek katonai, nemzetvédelmi fontosságára utaló következő híradás száz évvel később Germániában bukkant fel. 1608-ban Nürnberg városában Hieronymus Braun város-térképét elkobozták és a „hasonló titkos tárgy” mellé elzárták, nehogy az esetleges ellenség kezébe jusson.

1658-ban a svédek behatoltak Schleswig-Holstein hercegségekbe és azt teljesen feldúlták. A terület kirablása után elterjedt az a nézet, hogy a svédek azért jutottak el gyorsan

a legtávolabbi falvakba is, mert felhasználták Johann Meyer, az uralkodó herceg parancsára 1652-ben készített térképét. A feltételezés nyomán egy évszázadig nem jelent meg újabb térkép a területről.

A XVIII. század második felében a sík mezőn egymással vonalalakzatban felálló csapatok hadrendjét felváltotta a tagolt hadrend és a terep sajátosságaihoz igazodó harcmódor. Korábban térképet csak a csapatok felvonulásához, elszállásolásához használtak. Ehhez a kisebb méretarányú, áttekinthető térképek is jók voltak. A tagolt hadrendnél a csapatvezetésnek viszont előre ismernie kellett a terepalkulatokat, a növényzetet, mert csak így tudták a védelmi állásokat, a csata közbeni mozgásokat megtervezni. Az államok belekezdtek területeik nagyméretarányú, részletes katonai felmérésébe. Ezeket a térképeket katonai fontosságuk miatt titkos államvédelmi iratként kezelték. Poroszországban I. Frigyes, a Habsburg Birodalomban II. József német-római császár és magyar király rendelte el a térképek titkosítását. Napóleon nem engedte publikálni a Cassini-féle 1:86 400 méretarányú felmérés megújított szelvénsorozatát. A térképmű csak 1815-ben jelenhetett meg.

A XIX. század vége felé a topográfiai térképekre vonatkozó titokvédelmi előírások lassan megszűntek. Oroszországban és az angol gyarmatbirodalom néhány országában, például Indiában maradtak titkosak csak a térképek.

Az első világháború alatt a térképek ismét tikossá váltak. Az első- és a második világháború, és a köztes időszak térkép titkosítási politikáját Németország példáján mutatjuk be. Egyrészt azért, mert ez a terület nagyon részletesen feldolgozott, másrészt a német intézkedések hatottak a nálunk még kevésbé feltárt térkép minősítési intézkedésekre.

Térképtitkosítás Németországban

Németországban 1895-ben a katonai titkok elárulásáról megjelent törvény nem tesz említést a térképekről. Egészen az első világháborúig, majd a második világháború előttig sem tulajdonítottak a németek a térképeknek alapvető katonai vagy államtitok jellegét.

Az első világháború kitörése után, 1915-től több, majd 1918. április 9-én ezeket összefoglaló, módosító honvédelmi rendelet jelent meg. Az utasítások a térképek külföldre juttatását (forgalmazás, ajándékozás stb. révén) és a vasúti térképek belföldi forgalmazását tiltották (a vasútvonalak 1:750 000 méretarányú áttekintő térképét is). Az 1:100 000 és nagyobb méretarányú topográfiai térképek árusítását csak az ún. védelmi sávban, a 100 km mélységű határsávban, valamint a megszállt területeken nem engedélyezték.

A háború végkimenetelének ismeretében nevetséges, hogy 1918 februárjában, a készülő 1:5000 méretarányú térképrendszerrel kapcsolatban felvetették a katonailag fontos pontok elhagyását vagy eltolt ábrázolását, és a koordinátahálózat elhagyását.

A térkép használatát korlátozó intézkedések mind a háború kitörése után jelentek meg, amikor már a későbbi ellenséges országok rég beszerezték azok korábbi kiadásait. A térkép-korlátozó intézkedéseket a háború végén, 1918 decemberében hatályon kívül helyezték.

A két világháború között először a légifényképező berendezések használatát kötötték engedélyhez. Az első világháborúban ugyanis bizonyítást nyert a légifényképek katonai felhasználhatósága. 1933-ban aztán már nemcsak ezek használatát korlátozták, de bevezették a légifényképek ellenőrzését és ez alapján azok minősítését (korlátozott vagy korlátozás nélküli használatra engedélyezve), esetleg elkobzását is.

1935-ben jelent meg a térképekre vonatkozó korlátozó rendelet. Az új térképek készítésénél nem lehetett katonai és hadiipari létesítményt feltüntetni. A csökkentett tartalmú térképet továbbra is szabadon lehetett árusítani. Az intézkedés átgondolatlanságát jelzi, hogy az

új térképeknek a korábbi kiadással való összehasonlítása rögtön mutathatta az eltitkolni kívánt objektumokat. Erre lehetősége volt az ellenségnek. A nagyhatalmak a várható hadszíntereikről a háború előtt begyűjtötték a térképeket és elkészítették saját katonai térképsorozataikat. Jól mutatja ezt, hogy Franciaország 1940. évi mozgósítási felszerelése magába foglalta Belgium, Luxemburg, Hollandia egész területének, Olaszország és Svájc területe egy részének és Németország, Berlin vonaláig tartó terület részének térképeit.

A második világháború kitörésével egyidejűleg, 1939-ben megtiltották minden 1:200 000 vagy annál nagyobb méretarányú térkép külföldre vitelét, akkor is, ha azok könyvek (útikönyvek) mellékleteit képezték. Forgalomba csak az 1933. január 1-je előtti, 1:500 000-nél kisebb méretarányú térképek kerülhettek.

A háborús helyzet alakulása, a támadás helyett a védekezés előtérbe kerülésével 1944 februárjában tovább szigorították a térképekre vonatkozó rendelkezéseket. A korlátozott használatú térképeknél tovább bővítették a nem ábrázolható objektumok körét (üzemhez vezető vasútvonal, távvezetékek, háromszögelési pontok). A csökkentett tartalmú, 1:300 000 vagy nagyobb méretarányú térképeket csak azok a hivatalos szervek kaphatták meg, amelyek kötelezték magukat a biztonságos tárolásra és a térképek saját munkatársaik általi használatára.

A második világháborús német térkép-titkosítási kísérletek érdekes záróakkordja egy katonai folyóiratban, 1944-ben megjelent cikk, „Gondolatok a jövőbeni német térképészetről” címen. A cikk a hadi- és polgári térképek szétválasztását javasolja. „A haditérképeket békeidőben titkosan kellene kezelni és csak háború esetén kapnák meg a csapatok” – vélte a javaslat. Az elképzelés szerint a nyilvános kiadásnak kellene kielégítenie a polgári célokat oly módon, hogy az ellenségnek ne szolgáltasson túl pontos útmutatásokat. Ehhez komoly ellenőrzés szükséges a nagyközönségnek készülő (autó-, turista-, város-) térképek esetében. A cikk végül leszögezi, az 1:25 000 méretarányú térképeket egyáltalán nem szabad

nyíltan terjeszteni, azokat kizárólag a hivatalok használhatják.

Nekem úgy tűnik, ez a cikk eljuthatott a szovjet hadsereghez is, mert az 1964. évi döntés a katonai és polgári térképrenszer szocialista országokbeli szétválasztásáról nagyon hasonlít a német javaslatra.

Következtetés

A magyar katonai térképek titkosításának történetét ismereteim szerint még senki nem dolgozta fel a németekhez hasonló alaposággal. A kommunista uralom alatt készült térképekről az objektumok elhagyási, módosított ábrázolási gyakorlatának leírása pedig nagyon fontos, nemcsak szakmatörténeti, de társadalmi, politikai kérdés is lenne. Ma még élnek azok, akik kényszerből végrehajtották ezeket a feladatokat, nagyon jó lenne, ha le is írnák azokat.

Irodalom

- Harms, O.* (1971): Die Geheimhaltung von Luftbildern und Kartografischen Darstellungen = Kartografischen Nachrichten, Gütersloh, 3. szám. p. 102-110.
- Menzies, Gavin* (2002): 1421, amikor Kína felfedezte a világot. Alexandra, Pécs, p. 536.
- Papp-Váry Árpád* (2007): Térképtudomány. A pálcika-térképtől az űrtérképig. Kossuth Kiadó, Budapest, p. 462.
- Davies, Arthur* (1977): Behaim, Martellus and Columbus. = The Geographical Journal, London. 11. szám. pp. 451-459.
- Unverhau, Dagmar (ed.)* (2006). State Security and Mapping in the GDR. Map falsification as a Consequence of Excessive secrecy, LIT Verlag, Berlin. p. 302.

Summary

Some data in the history of map secrecy

In 1420 Henry the Navigator founded the world's first closed map archives. The secret maps of the newly discovered areas were stored in it. Hundred year later new reports appeared in Germania. In 1608 town council of Nuremberg confiscated the city map of Hieronymus Braun to avoid falling into the hands of enemy. In the 18th century the states have initiated the large scale topographic mapping of their territory. The topographic maps of Prussia and the Habsburg Empire became secret. Towards the end of the 19th century the secrecy of topographic maps slowly disappeared. During World War I the topographic maps became secret again and remained it in many countries until the 1990s.

Dr. Papp-Váry Árpád
Főiskolai és címzetes egyetemi tanár

Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola
pappvarty@t-online.hu

Tájékoztatjuk kedves olvasóinkat,
hogy a Magyar Földmérési,
Térképészeti és Távérzékelési Társaság
programjairól, híreiről
rendszeresen tájékozódhatnak honlapunkon is.
www.mfttt.hu
MFTTT vezetőség

